

JÉZUS ÉS A 91. ZSOLTÁR AZ EXORCISTA TEKERCSEK FÉNYÉBEN

CRAIG A. EVANS
Houston Theological Seminary

1. BEVEZETÉS

Márk legőszibb szinoptikus evangéliuma rendkívül röviden számol be olvasóinak Jézus pusztai megkísértéséről. Az evangélista csupán annyit mond, hogy Jézus „negyven napig volt a pusztában, miközben kísértette a sátán; vadállatokkal volt együtt, és angyalok szolgáltak neki” (1,13). Márk evangéliumában nem hallunk beszélgetést Jézus és a sátán között, és nincsenek hivatkozások a Szentírásra. Máté és Lukács evangéliumában azonban sokkal többről értesülnek az olvasók. Ezek az evangélisták kiegészítik a kísértésről szóló márki elbeszélést a Logion-forrásból (Q) vett szövegegyeséggel, amelyben a sátán háromszor kísérti meg Jézust, aki háromszor felel neki a Deuteronomium könyvéből vett idézettel (Mt 4,1–11; Lk 4,1–13). Máté változatában a második kísértés során (Lukács sorrendjében a harmadik) a sátán arra biztatja Jézust, hogy vesse csak le magát a Templom ormáról. Jézusnak nincs mitől félnie, mert mindenekelőtt az Írás biztosítja, hogy

τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ
καὶ ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσίν σε, μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου

„Angyalainak parancsot ad, és azok tenyerükön hordoznak téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőbe.” (Mt 4,6)

A fordítás alapjául szolgáló tanulmány: CRAIG A. EVANS: Jesus and Psalm 91 in Light of the Exorcism Scrolls, in Peter W. Flint – Jean Duhaime – Kyung S. Baek (eds.): *Celebrating the Dead Sea Scrolls: A Canadian Contribution*, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2011, 541–555. Fordította: Szabó Miklós Xavér OFM. Közlés a szerző szíves engedélyével.

A sátán a 91. zsoltár 11–12. verseit idézi:

„Mert megparancsolja angyalainak, hogy vigyázzanak rád minden utadon, kézen fogva vezetnek téged, hogy meg ne üsd lábadat a kőben.” (a Magyar Bibliatársulat fordítása)

Az ógörög fordításban, amely szinte szó szerint adja vissza a héber szöveget, ez áll:

¹¹ ὅτι τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς σου

¹² ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσίν σε μήποτε προσκόψῃς πρὸς λίθον τὸν πόδα σου

„Mert megparancsolja angyalainak, hogy vigyázzanak rád minden utadon, kézen fogva vezetnek téged, hogy kőbe ne üsd lábadat.”

A sátán hivatkozása a 91. zsoltárra egyáltalán nem meglepő. A bibliamagyarázók régóta gyanítják, hogy a démoni csapásokkal szemben ezzel a zsoltárral kértek oltalmat. Ez látszik a rabbinikus megközelítésben, a targum parafrázisában, valamint *Lévi testamentuma* görög szövegének egyértelmű utalásában. Egyes magyarázók mégis ellenkeztek és azt állították, hogy a rabbinikus és targumi hagyományok túl későiek ahhoz, hogy az Újszövetség magyarázatához felhasználjuk, illetve, hogy a 91. zsoltárra tett utalás *Lévi testamentumában* bizonytalan, vagy akár egyenesen keresztény kiegészítés is lehet. Ugyanakkor Qumránban a 91. zsoltár más démonűző zsoltárokkal való felfedezése egyszer s mindenkorra elrendezte a kérdést: a 91. zsoltárt Jézus korában egyértelműen a démoni hatalmak elleni védekező imádságként, oltalomkérekként értelmezték.

Az elkövetkezőkben rápillantunk a 11Q11 apokrif zsoltárgyűjteményre, amelyben a 91. zsoltárral együtt három (?) másik démonűző zsoltárt is találunk, majd kiértékeljük a 91. zsoltár értelmezését a korai zsidó és keresztény irodalomban. Tanulmányunk végén visszatérünk Jézus és a 91. zsoltár kérdésére.

2. DÉMONŰZŐ ZSOLTÁROK QUMRÁNBAN

A 11. barlang (11Q5) nagy zsoltártekercsében fellelt himnuszok és egy beiktatott zsoltárcsoport Dávidot Jessze fiaként és számos zsoltár szerzőjeként mutatja be. Többek között azt olvassuk: „*És mindaz a dal, amelyet szerzett, 446 volt. És dalt, előadni a megszállottak felett: négyet [לנגן על הפנועים ארבעה]*.” (11Q5

[vagy 11QPs^a] 27:9–10).¹ Felfedeztünk „négy” zsoltárt, amit a megszállottak felett kell énekelni (vagy előadni), amelyekre a 11Q5 hivatkozik.²

Ezek a démonűző zsoltárok a 11Q11-ben találhatóak (más megjelölésben: 11QapocrPs). Úgy tűnik, hogy a tekercs a három kánonon kívüli zsoltáron felül tartalmazza még a 91. zsoltárt, vagyis így összesen négy zsoltár van.³ A kánonon kívüli kompozíciók nyilvánvalóan démonűző zsoltárok. A 91. zsoltár arámi parafrázisa, annak későbbi, rabbinikus értelmezése és idézete Jézus megkísértésénél, valamint a zsoltár feltűnése a 11Q11-ben határozottan azt sugallja, hogy nemcsak Qumránban tartották démonűző zsoltárnak, hanem Jézus korában számos zsidó is így tekintett rá. A 91. zsoltár démonűző zsoltárként való targumi és rabbinikus értelmezése jól tükrözi a késői hagyományokat, ám úgy tűnik, hogy ezek a hagyományok egy ősi értelmezésen alapulnak, amit a 11Q11, a Logion-forrás Jézus megkísértéséről, és talán *Lévi testamentuma* is igazol.

A 11Q11 démonűző zsoltárai a következők.⁴

- ¹ Xeravits Géza fordítása. A tanulmány angol fordításainak lelőhelye: FLORENTINO GARCÍA MARTÍNEZ – EIBERT J. C. TIGCHELAAR: *The Dead Sea Scrolls Study Edition*, vol. 2, 4Q274–11Q31, Brill, Leiden, 1998, 1178–1179. Lásd még JAMES A. SANDERS: *The Psalms Scroll of Qumrán Cave 11 (11QPs^a)*, Clarendon, Oxford, 1965, 48, 92–93.
- ² Így J. P. M. VAN DER PLOEG: Un petit rouleau de Psaumes apocryphes (11QPsApa), in Gert Jeremias – Heinz-Wolfgang Kuhn – Hartmut Stegemann (Hrsg.): *Tradition und Glaube: Das frühe Christentum in seiner Umwelt. Festgabe für Karl Georg Kuhn zum 65. Geburtstag*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1971, 128–139 + pls. ii–vii, itt 129. Émile PUECH: 11QPsAp^a: Un rituel d'exorcismes. Essai de reconstruction, *RevQ* 14 (1990) 377–408, főleg 399–403; Uő: Les deux derniers psaumes davidiques du rituel d'exorcisme 11QPsAp^a iv,4–5,14, in Devorah Dimant – Uriel Rappaport (eds.): *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research*, Brill – Magnes Press – Yad Izhak Ben-Zvi, Leiden – Jerusalem, 1992, 64–89, főleg 78–89.
- ³ PETER W. FLINT (*The Dead Sea Psalms Scrolls and the Book of Psalms*, Brill, Leiden, 1997, 167) a zsolttárgyújteményre „Dávidi exorcista kézikönyvként” hivatkozik. Mivel a 11Q11 négy Dávid-zsoltárt tartalmaz, hihető feltételezés, de nem biztos a tekercs töredékes jellege miatt.
- ⁴ A héber szöveghez és a fordításhoz lásd: JAMES A. SANDERS: A Liturgy for Healing the Stricken, in James H. Charlesworth (ed.): *The Dead Sea Scrolls: Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, Vol. 4A: Pseudepigraphic and Non-Masoretic Psalms and Prayers, Mohr Siebeck – Westminster John Knox, Tübingen – Louisville, 1997, 216–233; FLORENTINO GARCÍA MARTÍNEZ – EIBERT J. C. TIGCHELAAR – A. S. VAN DER WOUDE: *Qumran Cave 11, II: 11Q2–18, 11Q20–31*, Clarendon, Oxford, 1998, 181–205 + pls. xxii–xxv; FLORENTINO GARCÍA MARTÍNEZ – EIBERT J. C. TIGCHELAAR, *DSSSE 2:1200–1205*; MARTIN G. ABEGG – PETER W. FLINT – EUGENE ULRICH: *The Dead Sea Scrolls Bible: The Oldest Known Bible Translated for the First Time into English*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 1999, 539–542. Lásd még PETER W. FLINT: *The Dead Sea Psalms Scrolls and the Book of Psalms*, i. m., 246–248. A démonűző zsoltárok tudományos párbeszédéhez lásd MATHIAS DELCOR: L'utilisation des psaumes contre les mauvais esprits à Qoumran, in *La vie de la Parole: De l'Ancien au Nouveau Testament. Études d'exégèse et d'herméneutique bibliques offertes à Pierre Grelot*, Desclée, Paris, 1987, 61–70; Émile PUECH: 11QPsAp^a: Un rituel d'exorcismes, i. m., 377–408; Uő: Les deux derniers psaumes davidiques... 11QPsApa iv,4–5,14, i. m., 64–89; Uő: Les psaumes davidiques du rituel d'exorcisme (11Q11), in Daniel K. Falk – Florentino García Martínez – Eileen M. Schuller (eds.): *Sapiential, Liturgical and Poetical Texts from Qumran: Proceedings of the Third Meeting of the International Organization for Qumran Studies*, Oslo, 1998. Published in Memory of Maurice Baillet, Brill,

2.1. Az első démonűző zsoltár

„[...] és az, aki megsiratta őt [...] az átok [...] az Úrtól [...] sárkány [...] a föl[d...] ráolvas[va...] hogy [...] a démon[ok ...] ő majd laki[k...]” (1:1–10 [korábban: frg. A, 2–11. sor]).

2.2. A második démonűző zsoltár

„[Dávidnak. A ráolvasással kapcsolatban] az Úr nevében... Salamon cselekedete, amikor segítségül hív[ta az Úr nevét... a szell]emek és a démonok [...] ezek [a démonok. És az ellenséges fejedelem, [ő] Beliál, a]ki uralkodik a sötétség mélységei felett, [...hogy] felmagasztalja a [...] Istenét, népe gyógyítást végez [... felett] nevedben támogatást lennek. És szólít[ja Izraelt]. Erősödj [...] az egeket [..., a]ki elválasztotta [...] Ki vagy t]e? [...] a mélység[ek...] a föld és min[den, ami a] földön van. Ki alkot[ta ...] és a csodála[tos dolgokat ...] föld. Az Úr a[z, aki] min[dent] alkotott ... az ő [...] elrendelve minden an[gyalt...] az összes leszárm[azottat...] akik szolgálatára állnak előtte [...] a mennyekben és az [egész] földön [...] akik elküldik [...] föld bünt és minden emb[erre...] ők ismerik csodálat[os műveit], melyeket ők nem tudnak [...] az Úr. Ha [ők] nem [...] az Úr elől [...] hogy megöljön egy lelket [...] az Úr és ők félni fognak a nagy [...]a]ki köztetek van [...] egy ez[red...] az Úr szolgáitól [...] nagy ütést és [...] és nagy [...] elrendelve [...] és a nagy [...] hatalmas és ő üldözni fogja az egész földön. Az egek Istene aztán [...] az Úr hatalmas ütéssel lesújt rád, hogy elpusztítson téged [...]. És égő haragját [küldi majd rád], egy hatalmas angyalt ellened [...] összes par]anca, amely [...] szánalma elled, ak[i...] mindazok felett, akik [elküldenek] téged a nagy gödörbe és a legmélyebb [Seolba], és messze a lakóhe[lytől...] lefekszik majd, és sötétség [...] mindörökre, és [...] Abaddon átkával [...] az Úr égő haragjával, sötétség minden ... nyomorúságban [...] az ajándékok [...] a hatal]mas csapás... igazságosság [...] aki [...] a lesújtó[tt...] önkéntesei [...]Ra]faél teljessé teszi majd őket.”⁵ (2:1–5;3 [korábban 1:1–4;3])

2.3. A harmadik démonűző zsoltár

Dávidé. Az Úr nevében végzett ráolva[sás szava]iból. Mondjad minden időben. [...] a csapáskor, [amikor Beliál] jön rád éjjel, mondd ezt neki: [...] „Ki vagy te? Féljed az embert, és a szentek ivadékait, minthogy arcod [...] arc, szarvaid pedig [...] szarvak. Sötétség vagy te, nem pedig fény; [gonosz]ság, nem pedig igazságosság. [Szembeszáll veled] az Úr; [a Sereg Vezére; bezár] téged a mélységes [Seo]lba, a bronzkapukkal [elzár]tba, melyeken] nem [tör át] fény, és nem [világítja meg] a napfény, amely [föla-

Leiden, 2000, 160–181. A fordító megjegyzése: Az első két (rendkívül töredékes) zsoltár fordításában a tanulmány angol szövegét tartottam szem előtt, Fröhlich Ida vonatkozó fordítását lásd *A qumráni szövegek magyarul*, PPKE BTK – SzIT, Piliscsaba – Budapest, 2000, 509. A harmadik és a negyedik zsoltár szövegének magyar fordítása Fröhlich Ida munkája: *A qumráni szövegek magyarul*, i. m., 510–511. A harmadik zsoltár alternatív fordítását lásd XERAVITS Géza: *Könyvtár a pusztában. Bevezetés a holt-tengeri tekercsek nem bibliai irodalmába*, PRTA – L'Harmattan, Pápa – Budapest, 2008, 131–132.

⁵ Az angol nyelvű tanulmány zsoltárfordításának alapja JAMES A. SANDERS: *A Liturgy for Healing the Stricken*, i. m., 221–227.

gyog] az igazra, hogy megvi[látítsa arcát. És] mondjad: „hát nincs-e [egy angyal] az igazgal, [amikor az ítélet elé] áll? Habár a sátán megrontotta, az állhatosság szelleme azonban megmenti őt a sötét[ségtől], mivel az igazságosság az ő oldalán van, hogy megálljon az ítélet előtt. [...] és [...] á]tok [...] igaz[ságosság? [...] [...] az Ú[r és] az Úr [angyala elveszejti] örökre Beli[ál minden] fiát. [Amén, amén.] Szelah. (5:4–6:3 [korábban 4:4–5:3])⁶

2.4. A negyedik démonúzó zsoltár

³[Dávidé. Aki a Magasságos] védelmében lakik, aki a Mindenható ⁴[árnyé]kában [él]; az így beszél [az Úrhoz: „Mentsváram] és menedékem, bizalom [Istene.] Őbenne [bízom!]] ⁵Ő szabadít ki a madarász kelep[céjéből], vesze[delmes] helyzetből. Tollazatával betakar, és [szár]nyai ⁶alatt laksz. Kegyel[me] védőpajzs fölötted, és állhatatossága vérted. Szelah. Nem kell félned ⁷az éji kísértettől, sem a nappal repülő nyilaktól, sem a délben terjedő ragálytól, fullánktól, a pestistől, mely homályban ⁸terjed. S ha ezren esnek is el oldaladon, vagy tízez[ren job]bodon, té[ged ne]m talál-
nak el. Sa[ját] ⁹szemeddel [látod majd] a (büntetés) betöltését a gono[szokon. ... nem] ¹⁰látsz majd [bajt, és csapás] sem ér sát[rad belsejében,] mivel Ő [angyalait] rendelte hozzád, ¹¹„hogy védelmezze[nek útjaidon]. Kezükön [hordoznak t]éged, nehogy [kőbe üsd] lábadat; [...] és ¹²viperák [és mérgekígyók között lép]kedsz, [oroslánkölyköt] és sárkányt tiporsz el. [Az Úrhoz kap]csolódsz, ő pedig megment téged ¹³[minden csa-
pástól; és megmutat]ja neked üdvössé[get].” Szelah.] ¹⁴Ők pedig vála[szoljanak: Amén, amén”]. Szelah.⁷ (6:4–14 [korábban 5:3–14] = Zsolt 91,1–16)

Hasznos lehet néhány rövid észrevétel. Az első démonúzó zsoltárból csak néhány szó és mondat maradt fenn. Hangzatos, hogy Dávidnak tulajdonították, de ez inkább csak tudós találgatás. Ugyanakkor a töredékes zsoltár exorcista irányultsága nyilvánvaló. Az 5. sorban ott találjuk a „tengeri szörny”, „kígyó” vagy „sárkány” szót (תנין), amely előfordul a Zsolt 91,13-ban is, és a magyar fordítások különbözőképpen adják vissza (Káldi-Neovulgata, Szent István Társulat: „sárkány”, Magyar Bibliatársulat újfordítású Bibliája: „tengeri szörny”). A „démon” (דֵּם) főnév előkerül a 10. sorban. A 7. sorban a „ráolvasva” igealak a [מְשַׁבֵּר־] adja vissza. A szó egyébként esküvést jelent (az „esküvel fogadni valamit” igéből: „megeskető”). Az exorcizmus szöveg-

⁶ Az angol nyelvű tanulmány zsoltárfordításának alapja EDWARD M. COOK: Songs to Disperse Demons, in Michael O. Wise – Martin G. Abegg Jr. – Edward M. Cook: *The Dead Sea Scrolls: A New Translation*, HarperSanFrancisco, San Francisco, 1996, 454. A fordító megjegyzése: Fentebb már említettem, hogy a zsoltár szövegének magyar fordítása Fröhlich Ida munkája: *A qumráni szövegek magyarul*, i. m., 510. A tanulmányban később említett Resef név miatt meg kell jegyeznünk, hogy a zsoltár első sorát az említett angol fordítás így adja vissza: „Dávid egyik zsoltára ... ellen, az Úr nevében [...] Resef ellen [...] aki eljön hozzád éjjel, te pedig mondd ezt neki”.

⁷ Az angol zsoltáros szöveg fordításának alapja JAMES A. SANDERS: A Liturgy for Healing the Stricken, i. m., 231–233. A zsoltár szövegének magyar fordítása Fröhlich Ida munkája: *A qumráni szövegek magyarul*, i. m., 510. A felső indexben található számok a 91. zsoltár számozására vonatkoznak, nem pedig a 11QT11 6. hasábjának soraira.

környezetében valószínűleg „eskü terhe alatt parancsolva”, „ráolvasva” vagy „kiűzve” értelemben kell értenünk, mint a 11Q11 3:5-ben („ráolvasva az összes angyalt”, Fröhlich Ida fordításában: „[küldjön] rád erős angyalt”) és a 4:1-ben („ráolvasva”).

A második démonúzó zsolttár kezdő szavai hiányoznak. Talán eredetileg Dávidnak tulajdonították. Dávid fiának, Salomonnak a neve megjelenik a 2. sorban. Salomon ismert volt démonúzó képességeiről. A 3. és 4. sorban találunk utalásokat a démonokra is (שדִּים). A 4. sorban „az ellenséges fejedelem” rekonstrukciója valószínű. „Masztéma fejedelmének” (שֵׁר הַמַּשְׁטֵמָה) is lehetne fordítani, utalásképpen a holt-tengeri tekercsekben emlegetett rosszindulatú spirituális erőkre. Az 5. sorban a „Beliál” (בלעל) elfogadható rekonstrukció. Ahogy említettem, a ráolvasás ígéje előkerül a 3:5 és 4:1 sorokban. A 3:12 „ezer” számneve a Zsolt 91,7-re utalhat, míg a rabbinikus és targumi hagyományokban a démonok csapataira vonatkozik. Továbbá van egy „nagy gödör” (4:7) és előkerül „Abbadon átka” (4:10 אַבְדּוֹן הַבְּרִיחַ),⁸ valamint az 5:3 megelőlegezi, hogy Rafaél meggyógyítja, „teljessé teszi majd őket”.⁹

A harmadik démonúzás egyértelműen Dávidhoz kapcsolódik. Valaki az Úr nevében beszél (vagy énekel) különböző démonok „ellen”, köztük Resef ellen, aki ősi istenség, és azt gondolták róla, hogy veszélyes és büntet, de éppenséggel lehet jóindulatú is. Az izraeliták démonnak tekintették (ahogy a MTörv 32,24 és Zsolt 78,48 versekben).¹⁰ A zsolttár a gonosz Resefet gúnyolja, és a 7. versben azt állítja, hogy „szarvai homokszarvak” (קַרְנֵי חֲלוֹם, XERAVITS Géza fordításában: álombéli szarvak). Eszünkbe juthat a Dániel könyvének hetedik fejezetében található vadállat, amelynek tíz szarva volt és a szentek ellen harcolt (Dán 7,7–8,21). A démonúzó zsolttár szerzője nem fél Resef szarvaitól (vö. Zsolt 75,11: „a gonoszok szarvait mind letördelem”). A „sátán” szó rekonstruálható a 12. sor végén.

A negyedik démonúzó zsolttár a maszoréta szöveg szerinti 91. zsolttár (a görög számozás szerint a 90.). A héber szöveg nem rendeli hozzá egyetlen szerzőhöz sem, a görög azonban Dávidhoz kapcsolja (τῷ Δαυιδ),¹¹ akárcsak az arámi targum: „Dávid mondta: Azt mondom az Úrnak: Menedékem és

⁸ Lásd MANFRED HUTTER: Abaddon, in Karel van der Toorn – Bob Becking – Pieter W. van der Horst (eds.): *Dictionary of Deities and Demons in the Bible*, Brill, Leiden, 1999, 1. [= DDD]. A gyök jelentése „pusztítás” vagy „pusztítás (pusztulás) helye”. A Jel 9,1-ben a szó tulajdonnévként tűnik fel.

⁹ Rafaél gyógyító angyal (vö. Tobit könyve). Lásd MICHAEL MACH: Raphael, DDD, 688.

¹⁰ Lásd PAOLO XELLA: Resheph, DDD, 700–703.

¹¹ ALBERT PIETERSMA (*The Psalms: A New English Translation of the Septuagint*, Oxford University Press, Oxford, 2000, 91) a zsolttár kezdőszavait (ἀίψος ὠδῆς τῷ Δαυιδ) a következőképpen adja vissza: „Discéret. Egy ódáé. Dávidhoz tartozik.”.

erősségem” (2. vers). Tartalma alapján a 91. zsolttár alkalmas a démonűzésre. A 3. vers szabadulást ígér a „halálos pestistől”, míg az 5–6. versek ígéretet tesznek a hívőnek, hogy „nem kell félnie az éjjeli kísértettől”, vagy „a délben terjedő ragálytól”. A 13. versben említett lényeket (kígyó, tengeri szörny és mások) olykor démonoknak tartották. Ahogy már említettük, a 13. versben előkerülő „tengeri szörny” (𐤍𐤓𐤏) az első démonűző zsolttár 5. sorában is felbukkan.¹²

3. A 91. ZSOLTÁR ARÁMIUL

A Zsolttároskönyv targumi szövegváltozata viszonylag kevés tudományos figyelmet kapott, bár az utóbbi években megindult a változás.¹³ Egy bevezető jellegű tanulmányomban felvettem, hogy a zsolttáros targum legtöbb anyaga az 5. századra helyezhető, de egyrészt számolnunk kell a későbbi glosszákkal, másrészt a sokkal ősbibb szófordulatok és exegetikai hagyományok jelenlétével.¹⁴ DAVID STEC a közelmúltban megjelent fordításában a „negyediktől a hatodik századi” időtartamot javasolja, és elismeri, hogy a Zsolttároskönyv targumi változata valószínűleg „több mint egy időszakhoz tartozó anyagot tartalmaz”.¹⁵ Biztos vagyok benne, hogy igaza van. Úgy tűnik, a targum nyelvezete a palesztinai arámi egyik formája,¹⁶ és itt-ott rendkívül ősi értelmezési hagyományról árulkodik. A 91. zsolttár exorcista irányultsága érdekes példája ennek.

¹² Lásd a legfontosabb tanulmányokat HERMANN LICHTENBERGER: Ps 91 und die Exorzismen in 11QP^a, in Armin Lange – Hermann Lichtenberger – K. F. Diethard Römhald (Hrsg.): *Die Dämonen: Die Dämonologie der israelitischen-jüdischen und frühchristlichen Literatur im Kontext ihrer Umwelt*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2003, 416–421; Uő: Qumran and the New Testament, in Ian H. Henderson – Gerbern S. Oegema (eds.): *The Changing Face of Judaism, Christianity, and Other Greco-Roman Religions in Antiquity. Presented to James H. Charlesworth on the Occasion of His 65th Birthday*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 2006, 103–129, főleg 121–126 („Spirits and Demons in the Dead Sea Scrolls” c. alfejezet). A 91. zsolttár a 11Q¹¹ más, démnűző zsolttáraival való további kapcsolatokhoz lásd LICHTENBERGER: Qumran and the New Testament, i. m., 123–124.

¹³ A kutatás történetének áttekintéséhez bibliográfiával együtt lásd CRAIG A. EVANS: *The Aramaic Psalter and the New Testament: Praising the Lord in History and Prophecy*, in Uő (ed.): *From Prophecy to Testament: The Function of the Old Testament in the New*, Hendrickson, Peabody, 2004, 44–91, főleg 44–75. DAVID M. STEC: *The Targum of Psalms: Translated, with a Critical Introduction, Apparatus, and Notes*, Liturgical Press, Collegeville, 2004, 1–26. TIMOTHY EDWARDS: *Exegesis in the Targum of the Psalms: The Old, the New, and the Rewritten*, Gorgias Press, Piscataway, 2007, 1–23. EDWARDS nem tárgyalja a 91. zsolttár targumát.

¹⁴ CRAIG A. EVANS: *The Aramaic Psalter and the New Testament*, i. m., 70–75.

¹⁵ DAVID M. STEC: *The Targum of Psalms*, i. m., 2.

¹⁶ Uo. 18. Lásd még EDWARD M. COOK: *The Psalms Targum: Introduction to a New Translation, with Sample Texts*, in Paul V. M. Flesher (ed.): *Targum and Scripture: Studies in Aramaic Translations and Interpretations in Memory of Ernest G. Clarke*, Brill, Leiden, 2002, 185–201, főleg 186–189.

A zsoltárok targumában az angelológia és a démonológia hangsúlyos téma.¹⁷ Ezek a témák nem hiányoztak a héber zsoltároskönyvből sem, de az arámi *Psalterium*ban felerősödnek és korszerűsödnek.¹⁸ A jelen tanulmány szempontjából különösen érdekes az 5–10. versek targumi parafrázisa. A szakasz Dávidnak, a fiához, Salamonhoz intézett szavakkal kezdődnek.

⁵ „Nem kell félned az éjjel kijáró démonok rémületétől, sem a halál angyalának nyilától délidőben,

⁶ sem a haláltól, ami a sötétben van, sem a démonok társaságától, akik délben pusztítanak.

⁷ Segítségül hívod majd a szent nevet, és ezren esnek el bal oldaladon és tízezen jobbold felől, (de) ők nem jutnak közeledbe, hogy ártsanak neked.

⁸ Saját szemeddel láthatod majd, látni fogod, ahogy a gonoszok elpusztulnak.

⁹ Salamon válaszolt, és ezt mondta: „Mert te vagy Uram az én menedékem, a legmagasabb lakóhelyeden helyezted el Sekinád házát.”

¹⁰ A világ Ura válaszolt, és ezt mondta: Nem érint téged a gonosz, és sátradhoz nem közelítenek sem csapás, sem démonok.”¹⁹

Van néhány megjegyzésem. Az 5–8. versek Dávidnak fiához, Salamonhoz intézett utasításainak részét képezik. Dávid beszéde a 2. verssel kezdődik, és felöleli a 3. versben olvasható ígéretet, hogy Isten „megszabadít téged fiam, Salamon a csapdától, a törvetéstől, a haláltól és a zúrzavartól”. Erre az ígéretre válaszol Salamon a 9. versben és ez előlegezi meg az Úr további ígéretét a 10–16. versekben. A targumi parafrázis nagyon ősi hagyományt tükröz Salamonról, a gyógyítóról és rendkívüli démonűzőről. Ezt a hagyományt Josephus Flavius is ismerte és szép kidolgozottságban jelenik meg a pszeudopeigráf *Salamon testamentumában*, amely valószínűleg első századi zsidó körökből ered, később pedig keresztény körökben jelentősen kibővítették. Josephus szerint korának exorcistái varázslatokat, bűbájokat és egy különleges gyűrűt használtak, amely Izrael híres uralkodójától származik. A későbbi korokból amulettek és mágikus papiruszok tanúsítják Salamonnak és gyűrűjének népszerűségét. Hamarosan többet mondok Salamon hírnevéről.

Az 5. versben a héber olvasható „éjszaka rémülete” a targumban „az éjszaka kijáró démonok [מזיקין]²⁰ rémülete” lesz, a „nappal repülő nyíl” pedig „a halál angyalának délidőben kilőtt nyila”. A démonok máshol is kifejezetten

¹⁷ Lásd DAVID M. STEC: *The Targum of Psalms*, i. m., 6.

¹⁸ A témához általánosságban több tanulmány található Armin Lange – Hermann Lichtenberger – K. F. Diethard Römhöld (Hrsg.): *Die Dämonen*, i. m.

¹⁹ A fordítás alapja: DAVID M. STEC: *The Targum of Psalms*, i. m., 175. A dőlt betűs szavaknál az arámi különbözik a hébertől.

²⁰ מזיקין, „leütő”, a קין „megkárosít” igéből jön.

megjelennek a 91. zsoltárban (vö. 6. vers: „a démonok [שִׁדְדִי] társasága, akik délben pusztítanak”; „sátrához nem közelítenek sem csapás, sem démonok [מִזִּיקִין]”.²¹ Idézzük csak fel, hogy a „démonok” [שִׁדְדִי] feltűntek az első és a második démonúzó zsoltárban is.²²

Az 5. versben a nyíl a „halál angyala” lesz, egy rosszindulatú lény, amely máshol is feltűnik a Zsoltároskönyv targumában:

„Van-e olyan ember, aki életben maradhat, és nem lát halált, aki megmenekítheti lelkét a Seol birodalmától?” (Zsolt 89,49)

„Ki az az ember, aki élni fog és nem látja meg a halál angyalát, aki elviszi az ő kezéből az ő lelkét és nem megy alá a sírjába örökké.” (Zsolt 89,49 targuma)

„Ne maradjon meg a rágalmazó a földön, az erőszakos embert üldözze gonoszsága, míg össze nem roskad!” (Zsolt 140,12)

„Az a férfit, aki megtévesztő nyelvel beszél – ők nem élhetnek az élők földjén, a halál angyala fogja levadászni a gonosz kapzsiság embereit, a Gyehennába megveri őt.” (Zsolt 140,12 targuma)

Figyelemre méltó, hogy a halál angyala a Gyehennához kapcsolódik. A gonoszokkal a halál angyala végez a Gyehennában. A démonok pedig a halál angyalának szövetségesei közé számláltnak. Ennek megfelelően a démonok is gyötrik a gonoszokat (vö. Zsolt 89,33 targuma).

A 7. versben a bal kéz felől eső „ezer” és a jobbkez felől elbukó „tízezer” valószínűleg a démonok társaságaira vonatkozik. Ezt nemcsak a Zsoltároskönyv targumának kontextusa sugallja, de a rabbinikus értelmezésben is így jelenik meg: „még ha ezer démon is van az ember bal oldalán, el fognak esni mellette, [...] és még ha tízezer démon is van az ember jobb oldalán, el fognak esni mellette” (*Midrás Tehillim* 91,4 a Zsolt 91,7 verséről).²³

Ezen a ponton segíthet a Josephus Flavius által elbeszélte démonúzás áttekintése. A nagy zsidó lázadás ravasz túlélője egy Eleázár nevű exorcistáról be-

²¹ DAVID M. STEC: *The Targum of Psalms*, i. m., 6.

²² A démonokról többet lásd GREG J. RILEY: *Demon*, DDD, 235–240; MICHAEL MACH: *Demons*, in Lawrence H. Schiffman – James C. VanderKam (eds.): *The Encyclopedia of the Dead Sea Scrolls*, 2 vols., Oxford University Press, Oxford, 2000 [= EDSS], 1:189–192; WERNER FOERSTER: δαίμων, κ.τ.λ., TDNT 2:1–20, főleg 10–16; *Midrás Tehillim* 91,3 (a Zsolt 91,6 verséről). A bibliai irodalomban a démonokra a שִׁדְדִי szót használják leggyakrabban, alapjelentése pedig „pusztítás”. A héber Bibliában mintegy ötször fordul elő (lásd MTörv 32,17; Zsolt 106,37), mintegy két tucatszor a tekercsekben és két tucatszor a targumokban. A שִׁדְדִי és a שִׁדְדִי egyaránt gyakori a rabbinikus irodalomban.

²³ A fordítás alapjául szolgáló mű: WILLIAM G. BRAUDE: *The Midrash on Psalms*, Vol. 2., Yale University Press, New Haven, 1959, 103. Az „ezrek” démonokra való értelmezése ősi hagyomány. Sokkal későbbi gondolat, hogy a „tefillin, vagyis az imaszíjra vonatkozó parancs” előtt elbuknak a démonok.

szél, aki varázsigéket és különböző tárgyakat használt, amelyek Salamontól származnak. Azt írja Josephus:

„Salamon, Istentől nyert bölcsessége és értelme révén különb volt mindenkinél, s nagyon éles elméje nemcsak felért az egyiptomiakéval, – akik pedig állítólag különösen éleselméjűek, – hanem még felül is múlta őket. [...] Isten megtanította arra a művészetre is, hogy a gonosz szellemeket kiűzze, az emberek hasznára és üdvére. Tudniillik ráolvasásokat szerkesztett betegségek meggyógyítására és átokmintákat, amelyekkel a megszállottakból kiűzi a gonosz lelket úgy, hogy soha többé nem tudnak visszatérni. A gyógyításnak ez a művészete nálunk még ma is használatos. Például én magam is láttam, amint egy Eleázár nevű zsidó, – Vespasianusnak, fiainak, a főembereknek és a többi harcosoknak jelenlétében, – a gonosz szellemeket kiűzte a megszállottakból. A gyógyítás a következőképpen történt: a megszállottnak orra alá tartott egy gyűrűt, ennek a köve alatt volt valamiféle gyökér, – Salamon előírása szerint, – ezt megszagoltatta a beteggel és a gonosz szellemet így az orrán át húzta ki belőle. A megszállott rögtön összeesett és Eleázár kényszerítette a gonosz lelket, hogy soha többé ne térjen vissza az emberbe, miközben Salamon nevét és az általa szerkesztett mondásokat mormolta.”
(*A zsidók története* 8,45–47)²⁴

Josephus szerint Izrael híres királya, a bölcsesség patrónusa még az egyiptomiakat is felülmúlta. Valószínűleg az egyiptomiak mágiában és démonűzésben szerzett hírnevére gondolt, ami olyan bibliai szakaszokból eredhet, mint a Ter 41,8 és a Kiv 7,11 (vö. Bölcs 17,7; 18,13), amit aztán a későbbi hagyományok felnagyítottak.²⁵ Már említettük, hogy Eleázár, a zsidó exorcista olyan gyűrűt használt, amelynek a pecsétje egy gyökér volt, a varázsszavakról pedig úgy hitték, hogy maga Salamon állította össze. Salamon démonűzői és gyógyító hagyománya az 1Kir 4,29–34 versekkel kezdődik, amit aztán olyan későbbi hagyományok egészítettek ki, mint a Bölcs 7,17–21 és *Salamon testamentuma*. Utóbbiban azt olvassuk, hogy egy angyal adott Salamonnak „egy gyűrűt, amelynek a pecsétje egy értékes drágakőbe volt vésvé” (*SalTest* 1,7). Kétségtelen, hogy ennek a gyűrűnek a pecsétje az, amivel Eleázár, állítása szerint rendelkezett. A varázsigék hagyománya, amelyről azt mondják, hogy Salamon összeállításának munkája, abból a történetből nőtt ki, hogy a király számos demont kifagatott és megtudta, hogy milyen betegségeket

²⁴ Révay József fordítása. A kommentárhoz lásd CHRISTOPHER T. BEGG – PAUL SPILSBURY: *Flavius Josephus: Translation and Commentary*, Vol. 5, *Judean Antiquities Books 8–10*, Brill, Leiden, 2005, 14–15; ROLAND DEINES: Josephus, Salomo und die von Gott verliehene τέχνη gegen die Dämonen, in LICHTENBERGER et al., *Die Dämonen*, i. m., 365–394, főleg 372–392.

²⁵ Például: *b. Qiddusín* 49b: „A világ tíz mértéknyi boszorkányságot kapott, ebből Egyiptom kilenc résznyit, a világ többi része pedig csak egyet.”; *b. Sabbát* 104b: „Ben Sztada nemde Egyiptomból hozta a varázslatokat?”, és főleg a *Sepher ha-Razim*. Lásd héberül MORDECAI MARGALIOTH: *Book of the Mysteries*, American Academy for Jewish Research, Jerusalem, 1966. MARGALIOTH a titkok könyvét a harmadik századra datálja, de valószínűleg ez túl korai. Lásd még DENNIS C. DULING: Solomon, Exorcism, and the Son of David, *HTR* 68 (1975) 235–252.

okoznak, és hogyan lehet őket kijátszani (lásd a *Salamon testamentuma* egészét).²⁶ A gyökér, amely Eleázár gyűrűjének pecsétje alatt volt, valószínűleg a baaras-gyökér (mandragóra), amelyről Josephus máshol is írt. A gyökérről azt mondják, hogy tűzvörös színű és ragyogó fényességet bocsát ki, megöli mindazokat, akik rosszul kezelik: „Buzgón gyűjtik sajátos ereje miatt. Ugyanis az úgynevezett démonokat, vagyis a gonosz emberek szellemeit, amelyek befurakodnak az élőkbe, és megölik azokat, akik nem védekeznek ellenük, ez a gyökér azonnal kikergeti, még akkor is, ha csak közelébe viszik a betegnek.” (*A zsidó háború* 7,180–186).

Salamon hírneve széles körben elterjedt a késő ókorban a zsidók és a nem zsidók körében. Ezt számos inkantációs szöveg bizonyítja, amelyet általában amulettekre vagy tálakra írtak.²⁷ A varázsigék közül sokat arámi, szír vagy mandeus nyelven írtak,²⁸ közülük több hivatkozik Salamonra. Például:

„Mebűvölve és lepecsételve minden betegség [...] Dávid fiának, Salamon királynak a gyűrűjével.”²⁹

„Ez Salamon királynak, Dávid fiának a pecsétgyűrűje. [...] Minden démon, [...] minden üvöltő, *lilit* és szörny, és minden sátán, bálvány és átok [...] megkötötzetett és lepecsételtetett [...] minden háza és lakása számára ettől a naptól kezdve és örökké. Ámen, ámen, szelá.”³⁰

„Lepecsételve El Sádáj pecsétgyűrűjével, áldott legyen Ő, és Salamon király pecsétgyűrűjével, aki megbűvölte a hímnemű démonokat és női *lilit*eket.”³¹

²⁶ Illetve a későbbi *Sepher ha-Razimot*; lásd MORDECAI MARGALIOH: *Book of the Mysteries*, i. m., 26.

²⁷ Lásd Chester C. McCown: *The Christian Tradition as to the Magical Wisdom of Solomon*, *JPOS* 2 (1922) 1–24; Loren R. Fisher: „Can This Be the Son of David?” in F. Thomas Trotter (ed.): *Jesus and the Historian: Written in Honor of Ernest Cadman Colwell*, Westminster, Philadelphia, 1968, 82–97; James H. Charlesworth: *Solomon and Jesus: The Son of David in Ante-Markan Traditions* (Mk 10:47), in Linda Bennett Elder – David L. Barr – Elizabeth Struthers Malbon (eds.): *Biblical and Humane: A Festschrift for John F. Priest*, Scholars Press, Atlanta, 1996, 125–151.

²⁸ A szöveggyűjteményekhez lásd JAMES A. MONTGOMERY: *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, University Museum, Philadelphia, 1913. CYRUS H. GORDON: *Aramaic Magical Bowls in the Baghdad Museum*, *AO* 6 (1934) 319–334. EDWIN M. YAMAUCHI: *Aramaic Magic Bowls*, *JAOS* 85 (1965) 511–523. Uő: *Mandaic Incantation Texts*, American Oriental Society, New Haven, 1967, főleg 153–305 (szövegek és fordítások).

²⁹ JAMES A. MONTGOMERY: *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, i. m., 231–232. A megvitátást lásd JAMES H. CHARLESWORTH: *Solomon and Jesus*, i. m., 137–138.

³⁰ CYRUS H. GORDON: *Aramaic Magical Bowls in the Baghdad Museum*, i. m., 322.

³¹ Uo. *Lilith*re való első utalásokhoz (általában női démonnak gondolták) lásd 4Q510 1. frg. 5. sor („a pusztító angyalok összes szellemét és a fattyak szellemeit: a démonokat, *Lilith*t, a baglyokat és a pusztá lakóit...”; 4Q 511 frg. 10.1; 2Bár 10,8: „Hívom a sziréneket a tengerből és téged, *Lilith*, jöjj a pusztából, és te, démonok és sárkányok az erdőből”). A *Lilith* név az arámi inkantációs tálakon is feltűnik, lásd CYRUS H. GORDON: *Two Magic Bowls in Teheran*, *Or* 20 (1951) 306–315, főleg 310; JAMES A. MONTGOMERY: *Aramaic Incantation Texts from Nippur*, i. m., 190. A 4Q184, ami a „Szajha” vagy „A gonosz nő csábítása” megnevezést kapta, valójában nem egy halandó nőre vonat-

A 91. zsoltár arámi targuma feltételezi ezt a salamoni, exorcista hagyományt és a vele járó démonológiát. Bőséges bizonyíték van arra nézve, hogy az első században Dávid fiára, Salamonra különleges démonűzőként tekintettek.

4. JÉZUS ÉS A 91. ZSOLTÁR

Miután megalapoztuk a 91. zsoltár démonűző értelmezésének ősiségét, megvizsgálhatjuk, hogy a zsoltár ilyen értelmezése mi módon tükröződik Jézus tanításában, a megkísértésről szóló elbeszélésen kívül.

Van egy szakasz, amely adja magát. A Lk 10,17–20 szerint a tanítványok, miután visszatértek küldetésükről, azt mondják: „Uram, még az ördögök is engedelmeskednek nekünk a te nevedre!” Jézus pedig ezt válaszolja:

„Ő pedig ezt mondta nekik: Láttam a sátánt villámként leesni az égből [ἐθεώρουσεν τὸν σατανᾶν ὡς ἀστραπήν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα]. Íme, hatalmat adtam nektek, hogy kígyókon, skorpiókon tapodjatok [δῆδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφειων καὶ σκορπίων], és az ellenség minden erején [ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ], és hogy semmi se árthasson [οὐ μὴ ἀδικήσῃ] nektek.”

Ebben a mondatban megjelenik a zsidó démonológia minden jelentős eleme. Az a megállapítás, hogy a sátán lebukott az égből, feltételezi, hogy korábban bejárása volt oda, ahogy a Jób 1,6–12; 2,1–7 és a Zak 3,1–2 szakaszokban látjuk. A mennyből való leesése az Iz 14,12-re utal („Leestél [Lxx κπ πτειν] az égről, fényes hajnalcsillag!”), amelyet az Izajás-targum, mintha a sátánra értett volna. Az Ádám és Éva élete c. irat szerint az ördög megfeddte Ádámot, „mert miattad dobtak ki és fosztották meg tőlem a dicsőségemet, amelyet a mennyben, az angyalok között birtokoltam, és miattad űzték ki a földre” (12,1). Hénok második könyvében is azt olvassuk, hogy „(a sátánt) letaszították a magasságból angyalaival együtt” (2Hén 29,5; vö. 31,4).

Jézus kijelentése, hogy hatalmat adott tanítványainak (δῆδωκα ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν), hogy kígyókon és skorpiókon járjanak (τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφειων καὶ σκορπίων), szinte biztosan a Zsolt 91,13-ra utal (ógörög fordításban: καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα), amely megalapozza Lévi pátriárkának a hűséges pap eljövételére vonatkozó pszeudepigráf próféciaját. Eljön majd az idő, amikor „bilincsbbe veri Beliárt, gyermekeinek pedig megadatik az a hatalom, hogy a gonosz lelkek felett tapodjanak [δώσει ἐξουσίαν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τοῦ πατεῖν].” (Lévi testamentuma 18,12) Lévi testamentumának szer-

zője a szó szerintibb „gonosz szellemekkel” (τὰ πονηρὰ πνεύματα) helyettesítette az „oroszlánt és a kígyót” (λέοντα καὶ δράκοντα), azokat a lényeket, amelyek démonológiai szövegkörnyezetben gyakran a gonosz szellemeket képviselik. Más párhuzamokat is megemlíthetünk: „Ekkor a tévelygés minden lelkét eltaposásra adják [πάντα τὰ πνεύματα τῆς πλάνης εἰς καταπάτησιν], és az emberek uralkodni fognak a gonosz lelkek felett” (Simeon végrendelete 6,6). „Ő fogja megoldani az emberek fiainak összes bilincseit, amit csak Beliár reájuk rakott, ekkor majd eltipornak minden megtévesztő lelkét [πᾶν πνεῦμα πλάνης πατηθήσεται]” (Zabulon végrendelete 9,8). A Zsolt 91,13 legközelebbi párhuzama a Lévi testamentuma 18,12: itt hatalmunk van tapodni a gonosz lelkek felett. Ez az a nyelvezet, amelyre Jézus utal.³²

Joseph Fitzmyer azonban úgy véli, hogy a Zsolt 91,13 versére tett utalás „eltúlozott”.³³ Rámutat, hogy a Lk 10,19-ben található ὄφις („kígyó”) főnév az ógörög fordításban soha nem a 𐤒𐤓𐤓 („sárkány”, „tengeri szörny”) szót adja vissza. Lukács evangélista valószínűleg nem tesz utalást, legalábbis nem tudatosan. Ha tenne, akkor Jézus mondása sokkal pontosabban illeszkedne a zsoltár görög szövegváltozatához. Valószínűbb, hogy a Lk 10,19 mögött Jézus mondásának egy olyan formája húzódik meg, amely nem egy az egyben a Zsolt 91,13 szavait tükrözi, hanem egy értelmezési irányvonalat.

A sátánra több szót használtak. A héberben a 13b versben ez áll: 𐤒𐤓𐤓 𐤑𐤕𐤓𐤕 𐤑𐤕𐤓𐤕 𐤑𐤕𐤓𐤕 (,,eltiprod a fiatal oroszlánt és a kígyót”), amit az ógörög fordítás szó szerint ad vissza: καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. A Ter 3,1–14 kígyóját (ὄφις) a sátánra való utalásként értették, ahogy Pálnál is látszik (2Kor 11,3: „a kígyó [ὁ ὄφις] megcsalta Évát ravaszágával”). Másutt a sátán (vagy az ördög) szorososan kapcsolódik az ὄφις szóhoz (Ádám és Éva élete görög nyelvű szövegváltozat 16,1–4; 17,4; 18,1; 23,4; 25,1; Rekabiták 20,3; 4Makk 18,8: „álnok kígyó [ἀπάτης ὄφις]”). A sátánt azonban δράκων-nak is hívják („sárkány” vagy „tengeri szörny”). Ezt használja a Zsolt 91,13 (az ógörög szövegváltozatban 90,13) is. A Jelenések könyvének szerzője kígyónak (ὄφις) és sárkánynak (δράκων) hívja a sátánt: „És levettetett a hatalmas sárkány, az ősi kígyó, akit ördögnek és sátánnak hívnak [ὁ δράκων ὁ μέγας, ὁ ὄφις ὁ ἀρχαῖος, ὁ καλούμενος Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς], aki megtéveszti az egész földkerekséget; levettetett a földre, és vele együtt angyalai is levették.” (Jel 12,9; vö. 13,4; 20,2)

³² A fordító megjegyzése: a fenti bekezdésben Tizenkét pátriárka végrendeletének magyar fordítása Ladocsi Gáspár munkája.

³³ JOSEPH A. FITZMYER: *The Gospel according to Luke X–XXIV: Introduction, Translation, and Notes*, Doubleday, Garden City, 1985, 863.

A sátánt oroszlánnak is nevezik: „Legyetek józanok, vigyázzatok, mert ellenségetek, az ördög mint ordító oroszlán jár szerte [διάβολος ὡς λέων ὠρυόμενος], keresve, kit nyeljen el.” (1Pét 5,8). A hivatkozás alapja lehet a Zsolt 22,13 („mint vadászó és ordító oroszlán”), az első Péter-levél azonban másik hagyományra hivatkozhat, amit talán a József és Aszenet pszeudoepigráf története tanúsít: „Íme, az ősi vad oroszlán [ὁ λέων ὁ ἄγριος ὁ παλαιός] üldöz engem; mert ő Egyiptom isteneinek atyja, és fiai a bálványok őrültjeinek istenei. Én pedig gyűlölöm őket, mert az oroszlán gyermekei. És az ördög, az atyjuk dühödten üldöz engem [ὁ πατὴρ αὐτῶν ὁ διάβολος καταπιεῖν με πειρᾶται].” (12,9–10)³⁴ Az „ősi oroszlán” nem más, mint az ördög, az egyiptomi istenek atyja, aki megpróbálja felfalni a bűnbánó Aszenetet. Salamon végrendeletében vannak olyan démonok, akik oroszlánként tűnek fel (vö. 2,3; 11,1).

Jézus azt is elmondja tanítványainak, hogy ő adta nekik a hatalmat ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ („az ellenség minden ereje felett”). Máshol, a krisztusi hagyományban az ördögöt ellenségnek nevezik (vö. Mt 13,38–39: „az ellenség, aki a konkolyt veti, az ördög [ὁ δὲ ἐχθρὸς ὁ σπείρας αὐτὰ ἐστὶν ὁ διάβολος]). Emlékeztetünk arra is, hogy Pál azt mondta Elimásznak, a varázslónak: „Te mindenféle ravaszsággal és csalással teli ördögfajzat (ὡς διὰ βόλου, ἐχθρὸν πάσης δικαιοσύνης), te minden igazság ellensége, nem hagysz fel azzal, hogy elferdítsd az Úr egyenes útjait?” (ApCsel 13,10). A késő korban más zsidó-keresztény szövegek is „az ellenségnek” nevezték az ördögöt (vö. Ádám és Éva élete 2,4; 7,2; 15,1; 25,4; 28,3; 3Bár 13,2; Dán testamentuma 6,2–4). Utóbbi szakasz nagyobb érdeklődésre számít, mert beszél „az ellenség királyságáról”: „Isten... szembeszáll az ellenség uralmával (τῆς βασιλείας τοῦ ἐχθροῦ) ... az ellenség uralma (ἡ βασιλεία τοῦ ἐχθροῦ) véget ér.” Ez a remény összhangban van Mózes testamentumának előrejelzésével: „Akkor az ő (ti. Istené) királysága megjelenik az egész teremtésben. Azután az ördögnek vége... mert a Mennyei feláll királyi trónjáról (10,1,3; vö. Mk 3,26: „Ha tehát a sátán önmaga ellen támadt, és meghasonlott, akkor szintén nem maradhat meg tovább, hanem vége van.”).

Jézus szavai (Lk 10,19), valamint a pátriárkának tulajdonított szavak (Lévi testamentuma 18,12) a Zsolt 91,13 versére utalnak, amely megígéri, hogy a hívők eltapossák majd az oroszlánt és a kígyót. A zsoltárvers egy olyan szakasznak a része, amely kiemelkedően fontos az exorcizmusban, ahogyan azt a 11Q11 és a Zsoltároskönyv targumában is láttuk.

³⁴ A fordító megjegyzése: a József és Aszenet történetének magyar fordítása Bolyki János munkája. Itt némi módosítással.

A 91. zsolttár feltűnése a Jézus megkísértéséről szóló elbeszélés mátéi és lukácsi változatában csupán egy jel arra nézve, hogy a *Psalterium* targumában a szóban forgó zsolttár démonológiai irányultsága korai, és valószínűleg az intertestamentális hagyományból származik. A 11Q11 démonűző zsolttárai fontos, korai bizonyítékot szolgáltatnak egy olyan hagyományról, amely Jézus életében és tanításában érdekes módon fejeződik ki.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- Delcor, Mathias: L'utilisation des psaumes contre les mauvais esprits a Qumran, in *La vie de la Parole: De l'Ancien au Nouveau Testament: Études d'exégèse et d'herméneutique bibliques offertes a Pierre Grelot*, Desclée, Paris, 1987, 61–70.
- Evans, Craig A.: The Aramaic Psalter and the New Testament: Praising the Lord in History and Prophecy, in Uő (ed.): *From Prophecy to Testament: The Function of the Old Testament in the New*, Hendrickson, Peabody, 2004, 44–91.
- Flint, Peter W.: *The Dead Sea Psalms Scrolls and the Book of Psalms*, Brill, Leiden, 1997.
- Lichtenberger, Hermann: Ps 91 und die Exorzismen in 11QpsAp^a, in Armin Lange – Hermann Lichtenberger – K. F. Diethard Römheld (eds.): *Die Dämonen: Die Dämonologie der israelitischen-jüdischen und frühchristlichen Literatur im Kontext ihrer Umwelt*, Mohr Siebeck, Tübingen, 2003, 416–421.
- Puech, Émile: 11QPsAp^a: Un rituel d'exorcismes: Essai de reconstruction, *Revue de Qumran* 14 (1990) 377–408.
- : Les deux derniers psaumes davidiques du rituel d'exorcisme 11QpsAp^a iv,4–5,14, in Devorah Dimant – Uriel Rappaport (eds.): *The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research*, Brill – Magnes Press – Yad Izhak Ben-Zvi, Leiden – Jerusalem, 1992, 64–89.
- Sanders, James A.: *The Psalms Scroll of Qumrān Cave 11 (11QPs^a)*, Clarendon, Oxford, 1965.
- : A Liturgy for Healing the Stricken, in James H. Charlesworth (ed.): *The Dead Sea Scrolls: Hebrew, Aramaic, and Greek Texts with English Translations*, vol. 4A, *Pseudepigraphic and Non-Masoretic Psalms and Prayers*, Mohr Siebeck – Westminster John Knox, Tübingen – Louisville, 1997, 216–233.

